

Slika 89. Predmeti s srednjeveških gradov, 12.–15. stoletje

Stoji, stoji beli grad

Od 10. stoletja, ko je velika večina slovenskega ozemlja prišla v okvir srednjeveške nemške države in je prevladal fevdalni red, je bilo na Slovenskem zgrajenih okoli 900 gradov, graščin, dvorcev in dvorov različnih fevdalnih gospodov. Gradovi niso bili le utrjena bivališča s strateškim ali vojaškim pomenom, ampak tudi gospodarska, upravna in kulturna središča gospodstev. Številni izmed njih so nastali že v srednjem veku, vendar se jih je do zdaj v celoti, čeprav v preoblikah poznejših dob, ohranilo zelo malo. Večinoma so od njih ostale samo obraščene razvaline, ki kot speče Trnuljčice čakajo, da jih odkrijemo in obudimo zgodbe njihovih minulih dni.

Narodni muzej Slovenije hrani posamične najdbe z nekaterih srednjeveških gradov, ki pa še niso bili sistematično raziskovani. Predmeti dokumentirajo raznovrstno materialno kulturo, ki jo skrivajo plasti številnih grajskih razvalin. Sami po sebi niso zakladi, a so vendar dragoceni, saj odstirajo pogled v vsakdanje življenje na gradovih. Po vrsteh in tipih so običajni, po materialu in izdelavi pa večinoma zelo kakovostni in vsaj v našem okolju zelo redki ali celo unikatni.

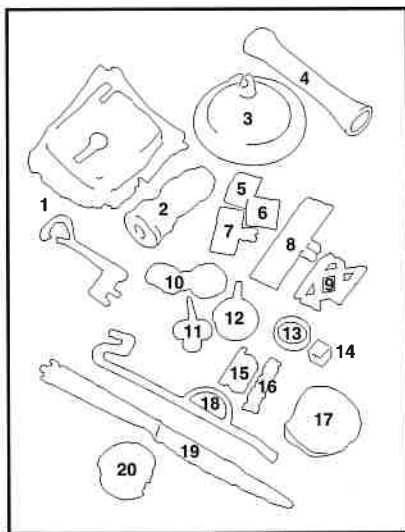
Slabo znane so predvsem najdbe iz 12. ali 13. stoletja (1, 8–10, 17, 20), ko gradov na Slovenskem še ni bilo veliko, grajska arhitektura tiste dobe pa je bila pozneje večinoma prezidana. Značilni so bronasti in pozlačeni predmeti, posebno okovi, kakršen je tisti z vrezanim motivom psov (8). Zelo redka najdba je

pozlačen bronasti okov s konjske oprave, ki ima upodobljeni bajeslovni živali (10); enake okove, izdelane v predrti tehniki, so našli na Madžarskem. Pogostejši so skromnejše okrašeni okovi s konjske oprave (11, 12). Nekateri okovi so krasili platnice knjig (7) ali različne druge predmete (5, 6, 9). Posebno dragocena je bronasta aplika z likom vladarja, ki sedi na prestolu, v rokah pa drži žezlo in jabolko s križem kot vladarska atributa (20). Pričvrščena je bila na podlago, morda kot okrasni oboj lesene skrinjice. Prav takšna, a pozlačena aplika je znana s Starega gradu nad Podbočjem. Predmet brez primerjave s slovenskih najdišč pa je svinčeni pokrov škatlice z motivom orla (17).

Predmeti iz različnih snovi, odkriti na Pustem gradu nad Lipnico pri Radovljici, so značilni za materialno kulturo poznega srednjega veka po svoji namembnosti, pa tudi po okrasu (3, 4, 14–16, 18, 19, 21). Nekateri so bili splošno razširjeni, na primer bronasta okova, izdelana v predrti tehniki iz stisnjene pločevine (15, 16), ali glinasta pečnica z upodobitvijo panterja (21). Zelo lepo je okrašen železen jedilni nož z umetelno izdelanim ročajem (19). Kipec sv. Katarine pa je v Sloveniji edini takšen (2); glinasti kipci svetnic in svetnikov so bili pogosti v 15. in tudi še v 16. stoletju predvsem v srednji in zahodni Evropi.

T. N.

1. Ključavnica za skrinjo s ključem, železo, Stari grad pod Lubnikom, verjetno 12. stoletje, dol. ključavnice 9,2 cm, dol. ključa 7 cm; inv. št. G 11924 in S 3409 (neobjavljena).
2. Kipec sv. Katarine Aleksandrijske (Sinajske), glina, Pusti grad nad Lipnico, druga polovica 15. stoletja, viš. 6,5 cm; inv. št. G 11093 (Lozar Štamcar 1995, 317, kat. 2.2.3.1; Stare 1997, 247, 248, sl. 22).
3. Odlomek dna steklenice, steklo, Pusti

- grad nad Lipnico, 15. stoletje, pr. 7,6 cm; inv. št. G 11051 (Lozar Štamcar 1995, 320, kat. 2.2.3.22).
4. Odlomek vratu steklenice, steklo, Pusti grad nad Lipnico, 15. stoletje, viš. 10,5 cm; inv. št. G 11049 (Lozar Štamcar 1995, 320, kat. 2.2.3.21).
5. Okov, bron s pozlato, Grad nad Drago pri Medvodah, 13. ali 14. stoletje, dol. 2,2 cm; inv. št. G 11884 (neobjavljen).
6. Okov, bron s pozlato, Grad nad Drago pri Medvodah, 13. ali 14. stoletje, dol. 2 cm; inv. št. G 11885 (neobjavljen).
7. Knjižni okov, bron s pozlato, Smednik, 13. ali 14. stoletje, dol. 3,6 cm; inv. št. G 11564 (neobjavljen).
8. Okov z upodobitvijo psov, bron s pozlato, Grad nad Drago pri Medvodah, 12. ali 13. stoletje, dol. 7,1 cm; inv. št. G 11078 (neobjavljen).
9. Okov, bron s pozlato, Rogatec nad Želimljami, 13. stoletje, dol. 4 cm; inv. št. G 11530 (neobjavljen).
10. Okov s konjske oprave z upodobitvijo bajeslovnih živali, bron s pozlato, Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično, 12. ali 13. stoletje, dol. 5 cm; inv. št. S 2495 (neobjavljen).
11. Obesek s konjske oprave, bron s pozlato, Rogatec nad Želimljami, 13. ali 14. stoletje, viš. 3,4 cm; inv. št. G 11531 (neobjavljen).
12. Obesek s konjske oprave, bron s pozlato, Lichtenberg pri Bogenšperku, 13. ali 14. stoletje, dol. 3,7 cm; inv. št. G 11561 (neobjavljen).
13. Prstan, kost, Pusti grad nad Lipnico, pozni srednji vek, pr. 2 cm; inv. št. G 11026 (Lozar Štamcar 1995, 318, kat. 2.2.3.6).
14. Igralna kocka, kost, Pusti grad nad Lipnico, pozni srednji vek, viš. 0,9 cm; inv. št. G 11027 (Lozar Štamcar 1995, 318, kat. 2.2.3.7).
15. Okov, bakrova zlitina, Pusti grad nad Lipnico, 15. stoletje, dol. 2,8 cm; inv. št. G 11042 (Lozar Štamcar 1995, 318, kat. 2.2.3.4).
16. Okov, bakrova zlitina, Pusti grad nad Lipnico, 15. stoletje, dol. 3,5 cm; inv. št. G 11043 (Lozar Štamcar 1995, 318, kat. 2.2.3.5).
17. Pokrov škatlice z upodobitvijo orla, svinec, Grad nad Drago pri Medvodah, 12. ali 13. stoletje, pr. 4 cm; inv. št. G 11894 (neobjavljen).
18. Odlomek namiznega svečnika, bakrova zlitina, Pusti grad nad Lipnico, 15. stoletje, dol. 12 cm; inv. št. G 11030 (Lozar Štamcar 1995, 318, kat. 2.2.3.8).
19. Jedilni nož, železo, medenina, kost, Pusti grad nad Lipnico, 15. stoletje, dol. 16 cm; inv. št. G 11025 (Lozar Štamcar 1995, 318, kat. 2.2.3.9).
20. Aplika z upodobitvijo vladarja, bron, Stari grad pod Lubnikom, 13. stoletje, pr. 3,2 cm; inv. št. G 11611 (neobjavljena).
21. Pečnica z upodobitvijo panterja, glina, Pusti grad nad Lipnico, 15. stoletje, vel. 18 x 18 cm; inv. št. N 12818 (Lozar Štamcar 1995, 321, kat. 2.2.3.26).

Slika 90. Orožje in bojna ter konjeniška oprema iz Ljubljane, 12.–15. stoletje

Vitezi in drugi oboroženci

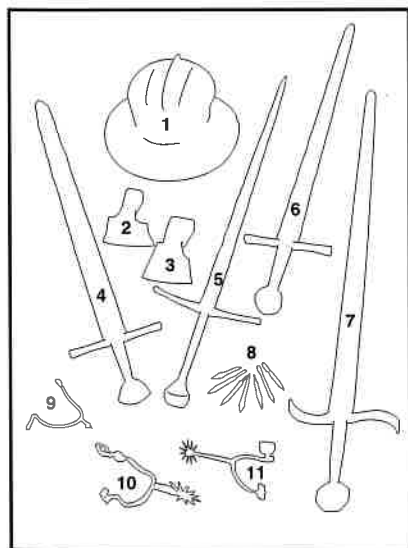
Srednjeveškega orožja in bojne opreme se je na Slovenskem ohranilo zelo malo – številni gradovi so bili porušeni in razvaljeni že v srednjem veku ali pa so jih pokončale vihre poznejših dob, plemiške rodbine so pomrle ali se odselile, njihove zbirke so propadle; viteštvo je za raziskovalce postalo izgubljeni stan. A tudi orožje meščanov, ki so branili svoja obzidana mesta, ali najemnikov, ki so se bojevali za plačilo, se skorajda ni ohranilo. O oborožitvi pričajo predvsem pisni viri, kot so listine, urbarji, notarske knjige, inventarni zapiski. Ti viri se pri primorskih komunah oziroma pri celinskih mestih in gradovih zelo razlikujejo. Tako v slovenskih muzejskih zbirkah ni mogoče rekonstruirati nobene popolne bojne opreme in oborožitve vojščaka iz določenega obdobja, kaj šele posameznega znanega viteza, saj se na Slovenskem ni ohranil niti del inventarja kake srednjeveške orožarne ali zbirke orožja. Z arheoloških najdišč, najsi bo z gradov ali tudi iz urbanih naselbin, so znane predvsem puščične osti za lok in samostrel, kaka sulična ost, majhni deli verižnega ali ploščnega oklepa, od konjeniške oprave pa nekaj ostrog.

Zato je toliko dragocenejša zbirka predmetov iz Ljubljane, med katerimi izstopajo meči (4–7) kot značilno orožje vitezov – Narodni muzej Slovenije jih hrani 20 iz obdobja od 12. do 15. stoletja. Glede na dolžino in oblikovanost rezila ter ročajnega dela so bili namenjeni pešcem ali konjenikom, in sicer za držanje z eno ali dvema rokama, funkcionalno

pa za sekanje ali udarjanje (npr. 4) oziroma rezanje in zabadanje (npr. 5). Posamezni sestavni deli so bili značilni za določen tip ali skupino mečev, npr. glavič meča tipa Sempach (5), poimenovanega po bitki pri Sempachu v Švici leta 1386 – takšnih poznamo iz zbirk po Evropi le nekaj več kot ducat. Znaki in napisi na mečih so bili navadno vrezani v železno rezilo in zapolnjeni z medenino, bronom ali bakrom, lahko tudi vtisnjeni. Kažejo na delavnice in mojstre, ki so meče skovali. Nekateri znaki, posebno križ, pa so zavetna znamenja z magičnim namenom varovati lastnika orožja pred sovražnikom, v njih odsevata miselnost in verovanje tiste dobe.

Od drugega orožja se je ohranilo nekaj bojnih sekir, med njimi take z vtisnjenimi znaki (2, 3), uporabo loka in samostrela pa potrjujejo puščične osti (8); na eni je še ohranjen košček lesene strelice. Zelo redka najdba je železni klobuk (1), kakršne so nosili oboroženi pešci v poznem srednjem in zgodnjem novem veku (v pisnih virih nemško *Eisenhut*) – iz Slovenije poznamo le še en tak primerek zaščitne bojne opreme. Od konjeniške opreme Narodni muzej Slovenije hrani okoli 50 ostrog iz Ljubljane, ki so imele za spodbadanje konj trn ali večkrako kolesce in so pogosto tudi okrašene (9–11). Nasploh so najdbe z rečnega dna v primerjavi s tistimi s kopnega odlično ohranjene.

T. N.

Predmeti iz Ljubljane

1. Železni klobuk, 15. stoletje, pr. 36 cm, viš. 21,8 cm; inv. št. V 1242 (neobjavljen).
2. Bojna sekira, železo, vtisnjeni znaki, 15. stoletje, viš. 16 cm; inv. št. V 214 (neobjavljena).
3. Bojna sekira, železo, vtisnjeni znaki, 15. stoletje, viš. 18,4 cm; inv. št. V 215 (Bitenc, Knifc 1997, 258, t. 11: 1).
4. Meč, železo, ostanki lesene ročajne obloge, bronasta znaka na rezilu, 12. stoletje; dol. 100 cm; inv. št. V 2112 (Nabergoj 1997, 263, sl. 38c, t. 18: 5).
5. Meč, železo, medeninast znak na rezilu, tretja tretjina 14. stoletja, dol. 111,8 cm; inv. št. V 2113 (neobjavljen).
6. Meč, železo, ostanki lesene ročajne obloge, 14. stoletje, dol. 112,2 cm; inv. št. V 558 (neobjavljen).
7. Meč, železo, vtisnjena znaka na ročaju, medeninasti znaki na rezilu, druga polovica 15. stoletja, dol. 124,5 cm; inv. št. V 407 (Logar, Bitenc 1984, 109, t. 15: 2; Lozar Štamcar 1995, 324, kat. 2.3.11).
8. Puščične osti, železo, ena ost z ostankom lesa, pozni srednji vek, dol. 6,8 do 10,1 cm; inv. št. V 1323, V 605, s.n., V 1373, V 1354, V 1414, V 1320 (neobjavljene).
9. Ostroga, železo, 13. stoletje, dol. 11,5 cm; inv. št. V 1822 (neobjavljena).
10. Ostroga, železo, 14. stoletje, dol. 18,2 cm; inv. št. V 1815 (neobjavljena).
11. Ostroga, železo, prva polovica 15. stoletja, dol. 19 cm; inv. št. V 1814 (neobjavljena).

Slika 91. Predmeti z različnih najdišč, 12. ali 13.–19. stoletje

Izgubljeno, pozabljeno, skrito

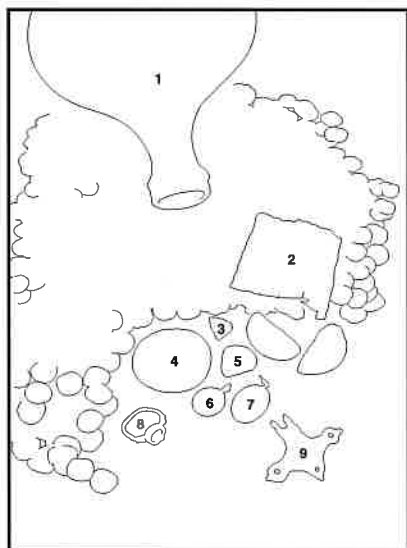
Kaj je bilo dragoceno nekdanj, pred več stoletji? Nekateri predmeti, bodisi izgubljeni, pozabljeni ali skriti, nas kljub nepoznanim okoliščinam opozarjajo na pomen in izpovednost posamičnih naključnih najdb. Značilen je glinen vrč s srebrniki, ki ga je človek v nuji zakopal in upal, da pride nekoč ponj (1). Večina od 6670 denaričev, skupaj težkih 2672 gramov, je bila skovana v bavarskih kovnicah, v Salzburgu, Gradcu in na Dunaju. Glede na najmlajše novce je bil vrč zakopan okoli leta 1500, a je vseboval tudi en novec grofov Celjskih že iz srede 15. stoletja – očitno je nekdo ta zaklad zbiral dlje časa, tako kot nekakšno družinsko srebro.

Zelo redka najdba je odlomek pečatnika, s katerim je gospod dokazoval svojo oblast in delil pravico (3). Glede na ohranjene črke in najdišče mu lahko poiščemo primerjavo v mestnem pečatu Škofje Loke iz 13. ali 14. stoletja. Kakšen pomen je imel bronasti prstan s pozlato in drobnim steklenim vložkom (8), ki ga lahko datiramo v pozni srednji ali zgodnji novi vek? Morda je bil izraz podarjene ljubezni in zvestobe, morda le okras. Vsekakor je bil okrasen tudi sicer povsem funkcionalen predmet, jermenski razdelilec na konjski opravi z upodobljeno ptico (9). Krasilno vlogo so morali imeti tudi takšni zlato sijoji

predmeti, kot so bili ploščica z upodobljenim levom (5), zaponka z likom grifona (4) in obesek z upodobitvijo leva ali panterja (6) – morebiti heraldični motivi iz 12. ali 13. stoletja, hkrati pa del tistega srednjeveškega imaginarija, ki se je napajal še v starih, arhetipskih predstavah o moči divjih živali.

Posebnost so drobni predmeti z nabožno vsebino – zakladi vere in duha. Krhki vošчени pečatki, ki jih je romar v usnjeni vrečki prinesel domov v dokaz svoje poti v svete kraje in za obrambo pred vsem hudim, so bili verjetno res nenavadni spominki iz večnega mesta (2). Kakor kažejo ohranjene črke, so bili uliti v času papežev Aleksandra VIII., Inocenca XII. in Klemenca XI., to je ob koncu 17. oziroma v začetku 18. stoletja. In četudi so bili ohranjeni le polovično, niso izgubili svoje vrednosti in so gotovo lahko služili kot koristen amulet. Svetinjica s podobo device Marije, priprošnjice za zaklade, ki niso od tega sveta, pa je bila v drugi polovici 19. stoletja zelo cenena in med ljudmi splošno razširjen nabožni predmet – dokaz osebne vere in upanja v Božjo pomoč (7).

T. N.

1. Vrč s 6670 srebrnimi denariči (2672 g srebra), glina, Jugorje pri Suhorju v Beli krajini, ok. leta 1500, viš. vrča 19 cm; inv. št. vrča G 10836 (Müllner 1901; Müllner 1901a).
2. Tri polovice voščenih pečatov, izdelanih v Rimu v obdobju papežev Aleksandra VIII. (1689–91), Inocenca XII. (1691–1700) in Klemenca XI. (1700–21), ena skupaj z usnjeno vrečko, grad Hmeljnik, začetek 18. stoletja, viš. vrečke 6,8 cm, dol. pečatov 3,6 cm, 3,7 cm in 3,9 cm; inv. št. G 11262–11265 (neobjavljeni).
3. Odlomek pečatnika, bron, Stari grad pod Lubnikom, 13. ali 14. stoletje, dol. 1,4 cm; inv. št. G 12450 (neobjavljen).
4. Zaponka z upodobitvijo grifona, bron s pozlato, Stražberk pri Krmelju, verjetno 13. stoletje, pr. 4,5 cm; inv. št. G 11521 (neobjavljena).
5. Ploščica z upodobitvijo leva, pozlačen bron, Stari grad nad Podbočjem, verjetno 13. stoletje, dol. 2,2 cm; inv. št. G 12273 (neobjavljena).
6. Obesek z upodobitvijo leva ali panterja, baker s pozlato, Pristava na Bledu, 12. ali 13. stoletje, viš. 2,5 cm; inv. št. S 3841 (neobjavljen).
7. Svetinjica s podobo Marije, baker, emajl, Gradec pri Prapretnem, druga polovica 19. stoletja, viš. 2,9 cm; inv. št. G 11963 (neobjavljen).
8. Prstan, bron s pozlato, Stari grad nad Višnjo goro, pozni srednji vek ali zgodnji novi vek, viš. 2,3 cm; inv. št. G 11478 (neobjavljen).
9. Jermenski razdelilec z upodobitvijo ptice, bron s pozlato, Gradišče na Čepni, verjetno 13. stoletje, viš. 4,8 cm; inv. št. G 12448 (neobjavljen).